Πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Μανουσάκη, Ιούνιος 2014

«*Δεῦτε, λαοί, τήν τρισυπόστατον Θεότητα προσκυνήσωμεν, Υἱόν ἐν τῷ Πατρί σύν Ἁγίῳ Πνεύματι· Πατήρ γάρ ἀχρόνως ἐγέννησεν Υἱόν συναΐδιον καί σύνθρονον, καί Πνεῦμα Ἅγιον ἦν ἐν τῷ Πατρί σύν Υἱῷ δοξαζόμενον. Μία δύναμις, μία οὐσία, μία θεότης, ἥν προσκυνοῦντες πάντες λέγομεν· Ἅγιος ὁ Θεός, ὁ τά πάντα δημιουργήσας δι' Υἱοῦ συνεργείᾳ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἅγιος Ἰσχυρός, δι' οὗ τόν Πατέρα ἐγνώκαμεν καί τό Πνεῦμα τό Ἅγιον ἐπεδήμηδεν ἐν κόσμῳ· Ἅγιος Ἀθάνατος, τό Παράκλητον Πνεῦμα, τό ἐκ τοῦ Πατρός ἐκπορευόμενον καί ἐν Υἱῷ ἀναπαυόμενον. Τριάς Ἁγία, δόξα σοι*». (Δοξαστικό του Εσπερινού της Πεντηκοστής)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Κεφαλαιώδη σημασία για την ύπαρξη της Εκκλησίας και τη ζωή των μελών της, αποτελεί το Τριαδικό δόγμα. Η διατύπωση των δογμάτων δεν είναι για την Εκκλησία μία αφηρημένη, διανοητιστική, φιλοσοφικού τύπου ενασχόληση. Τα δόγματα έχουν υπαρξιακό, σωτηριολογικό χαρακτήρα. Η Εκκλησία πρώτα βιώνει εμπειρικά την πίστης της και κατόπιν τη διατυπώνει σε κανόνες και δόγματα. Παρ' όλο, που ο όρος «δόγμα» είναι πολυποίκιλα αρνητικά φορτισμένος, για τη ζωή της Εκκλησίας εν πρώτοις σημαίνει τον όρο, το «*όριο*», μεταξύ της αλήθειας και της πλάνης και κυρίως, είναι θεμελιωμένα πάνω στην Αγία Γραφή, στη διδασκαλία των Πατέρων και στις αποφάσεις των Οικουμενικών Συνόδων. Δεν είναι μια αυθαίρετη και αστήρικτη διδασκαλία.

Παράλληλα, η Ορθόδοξη Εκκλησία με τον πλούτο της υμνολογία της, διατρανώνει την πίστης της μέσα από ύμνους, τροπάρια και προσευχές. Η Ορθόδοξη Εκκλησία θεολογεί ψάλλοντας και ψάλλει θεολογώντας. Ένας τέτοιος ύμνος είναι και το Δοξαστικό του Εσπερινού της Πεντηκοστής, του οποίου συγγραφέας υπήρξε ο Αυτοκράτορας Λέων ΣΤ΄ ο Σοφός (886-912), διάσημος υμνογράφος και μουσικός. Φέρει, δε, την επιγραφή «Λέοντος του Δεσπότου[1]».

[1] http://www.myriobiblos.gr/texts/greek/papadopoulos_music2.html, ανακτήθηκε 2/6/2014

Με βάση το παραπάνω Δοξαστικό θα αναφερθούμε και θα προσεγγίσουμε θεολογικά:

1. Τις σχέσεις των προσώπων της Αγίας Τριάδος στο επίπεδο της «Θεολογίας» και το έργο τους στο επίπεδο της «Οικονομίας» και

2. Τη σχέση πίστης και βιώματος ως προς το δόγμα της Αγίας Τριάδος στη ζωή και τη λατρεία της Εκκλησίας.

Α.) ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΤΡΙΑΔΑ

Εκείνο που διαφοροποιεί ριζικά την πίστη του χριστιανισμού σχετικά με το Θεό, τόσο από τις θρησκευτικές, όσο κι από τις φιλοσοφικές αντιλήψεις, είναι ο Τριαδικός Μονοθεϊσμός. Ο Θεός, πράγματι, είναι Ένας, αλλά δεν είναι Μόνος, όπως πίστευε ο Ιουδαϊσμός. Επίσης, δεν είναι το *Εν*, το *Απόλυτο*, ο *Νους*, η *Ιδέα*, το *Ακίνητο κινούν* των φιλοσοφικών αντιλήψεων[2].

Για να αντιμετωπίσουν τις τριαδολογικές αιρέσεις και την προβληματική Τριαδολογία των τριών πρώτων αιώνων οι Πατέρες της Εκκλησίας, με πρώτο το Μ. Αθανάσιο, θα οδηγηθούν στη διάκριση μεταξύ **Θεολογίας** και **Οικονομίας**, δηλ., της αΐδιας ύπαρξης της Αγίας Τριάδος και των σχέσεών Της καθ' Εαυτή, από την προς τον κόσμο και την ιστορία φανέρωσή Της[3].Εδώ, χρειάζεται, η εξής επισήμανση: όταν γίνεται λόγος για διάκριση μεταξύ «Θεολογικής» και «Οικονομικής» Τριάδας δεν πρόκειται για δύο «θεούς». Υπάρχει σαφή οριοθέτηση, αλλά και συνάφεια[4].Επίσης, για να μπορέσει η χριστιανική πίστη να συγκεκριμενοποιηθεί και να ερμηνευθεί χρησιμοποιήθηκαν φιλοσοφικοί όροι, οι οποίοι έπρεπε να αποκτήσουν θεολογικό περιεχόμενο, ενίοτε δε, και να εξαλειφθούν οι αιρετικές τους αποχρώσεις. Γι' αυτό, πολλές φορές, διαπιστώνουμε τη λελογισμένη χρήση των όρων αυτών και την επιφυλακτική στάση από την πλευρά των Πατέρων[5].Η ορθή διατύπωση του Τριαδικού δόγματος υπηρετεί και μια άλλη ανάγκη: τη διαφύλαξη από τον κίνδυνο της νόθευσης και παραχάραξης και εν τέλει της φαλκίδευσης του σωτηριώδους μηνύματος της χριστιανικής πίστης, από τους αιρετικούς. Με τη θεολογία του Μ.

---

[2] Βλ., π. Λουδοβίκος Ν., "Περί Θεού", *Πίστη και βίωμα της Ορθοδοξίας. Δόγμα, Πνευματικότητα και Ήθος της Ορθοδοξίας*,, τ. Α΄, επιμέλεια έκδοσης Γουνελάς Σ., εκδ. Ε.Α.Π., Πάτρα 2002, σ.27

[3]Βλ., Φλωρόφσκυ Γ., *Θέματα ορθοδόξου θεολογίας*[2], μτφ. Στ. Παπαλεξανδρόπουλος (εκδ. Άρτος Ζωής, Αθήνα 1989) σ.σ.18-22

[4] Βλ., Ματσούκας Ν., *Δογματική και Συμβολική Θεολογία Β*[2],(εκδ. Π. Πουρναράς, Θεσ/νίκη 2007) σ.89

[5] Βλ., στο ίδιο, σ.σ. 83-87 μαζί με τις υποσημειώσεις

Αθανασίου και την καθοριστική συμβολή των Καππαδοκών Πατέρων[6],θα επιτευχθεί η διασάφηση και καθιέρωση από πλευράς ορθόδοξης θεολογίας, των όρων «*ουσία*» και «*φύση*», «*πρόσωπο*» και «*υπόσταση*». Κατά το Μ. Βασίλειο «ουσία» ή «φύση» σημαίνει αυτό που υπονοεί ο αριστοτελικός όρος «*ουσία δευτέρα*», δηλ. το «*κοινόν είναι*» το «*γένος*», ενώ «υπόσταση» αυτό που πλησιάζει περισσότερο εννοιολογικά στην αριστοτελική «*πρώτη ουσία*», δηλ. το ατομικό, το ιδιαίτερο. Ο Γρηγόριος Νύσσης θα οδηγηθεί σε μια απόλυτη και ξεκάθαρη διάκριση μεταξύ της μίας Ουσίας και των τριών Υποστάσεων του Θεού, και τελικά, με την καίρια συμβολή του Γρηγορίου του Θεολόγου, θα γίνει η ταύτιση της «υπόστασης» με την έννοια του «προσώπου»[7].Οι σχέσεις των τριών θείων προσώπων καθορίζονται από τις υποστατικές ή προσωπικές, τις ιδιάζουσες για καθεμία Υπόσταση ιδιότητες, που είναι, σύμφωνα με την ορολογία του Γρηγορίου Θεολόγου, οι εξής: η *Αγεννησία* του Πατρός, η *Γέννηση* του Υιού και η *Εκπόρευση* του Αγίου Πνεύματος. Οι υποστατικές ιδιότητες είναι ακοινώνητες, **μη-μετεχόμενες**, διακεκριμένοι τρόποι ύπαρξης των τριών θείων Υποστάσεων, σε αντίθεση με την κοινή θεία Ουσία και τις ιδιότητές της, η οποία μετέχεται και κοινωνείται και στα τρία θεία πρόσωπα.

Ι.) Ο Πατήρ

Θεμέλιο της Ορθόδοξης Τριαδολογίας αποτελεί το Πρόσωπο του Πατέρα, η μοναρχία του Πατρός. Ο Πατήρ, το «*αναίτιον αίτιον*», είναι η ρίζα, η αρχή, η πηγή, η αιτία της υπαρκτικής προέλευσης του Υιού και του Αγίου Πνεύματος[8].Η Ορθόδοξη Τριαδολογία έχει προσωποκεντρική αφετηρία και βάση. Προτάσσει το πρόσωπο, την υποστατική διάκριση των προσώπων, με αφετηρία το Πρόσωπο του Πατέρα, για να οδηγηθεί στην κοινή θεία ουσία της Αγίας Τριάδος, ενώ στη Δυτική θεολογία, η απρόσωπη θεία ουσία οδηγεί στην ομολογία της Τριάδος των Προσώπων[9].Τα ενοποιητικά στοιχεία της Αγίας Τριάδος είναι η Υπόσταση του Πατρός, η κοινή θεία Ουσία, η οποία περιέχεται και κοινωνείται αμέριστα εξαιτίας του Πατρός κι από τα τρία θεία Πρόσωπα, και οι κοινές θείες Ενέργειες. Έτσι, τα τρία θεία Πρόσωπα αμοιβαίως συνυπάρχουν και περιέχονται. Η θεία ουσία κατανοείται ως κοινωνία και αλληλοπεριχώρηση των τριών Προσώπων, ώστε δεν είναι δυνατόν να υπάρξει στα

[6] Βλ.,στο ίδιο, σ.σ. 89-90
[7]Βλ., π. Λουδοβίκος, ό.π., σ.σ. 47-49
[8] Βλ., Γιαγκάζογλου Σ., *Κοινωνία θεώσεως. Η σύνθεση Χριστολογίας και Πνευματολογίας στο έργο του Αγίου Γρηγορίου του Παλαμά*, (εκδ. Δόμος, Αθήνα 2001) σ.σ. 130-131
[9]Βλ., στο ίδιο, σ.σ. 132-133 μαζί με τις υποσημειώσεις

πλαίσια της τριαδικής ζωής, καμία οντολογική προτεραιότητα των υποστάσεων έναντι της ουσίας[10]. Επειδή, ακριβώς, το Πρόσωπο του Πατέρα είναι η αιτία της υπαρκτικής προέλευσης των δύο άλλων Προσώπων, γι' αυτό ο Θεός είναι Τρισυπόστατη Μονάδα. Και η ταυτότητα της Ουσίας των τριών θείων Προσώπων θεμελιώνει το παραπάνω δόγμα, αλλά παραλλήλως και όχι πρωταρχικώς, όπως τονίζεται από την Ορθόδοξη θεολογία[11].

Τα Πρόσωπα της Αγίας Τριάδος είναι ομότιμα, ομοδύναμα, ομόθρονα, συναΐδια και συνδοξαζόμενα. Όπως, χαρακτηριστικά, επεξηγεί ο άγιος Γρηγόριος Θεολόγος: «*ου γαρ κατά την φύσιν το μείζον, την αιτίαν δε. Ουδέν γαρ των ομοουσίων τη ουσία μείζον ή έλαττον*[12]». Ο Πατήρ αγαπητικώς και εν πλήρη ελευθερία κοινωνεί ενυποστάτως κατ' ουσίαν το *Είναι* Του στον Υιό και το Άγιο Πνεύμα[13]. Η ενότητα της μίας, κοινής θείας Ουσίας και η διάκριση των τριών θείων Υποστάσεων χαρακτηρίζουν την αΐδια, αυτέκφαντη ζωή της Αγίας Τριάδος. Διάκριση στην Αγία Τριάδα δε σημαίνει ετερουσιότητα, αλλά *ετερότητα.* Τα τρία θεία Πρόσωπα δεν είναι «άλλο και άλλο και άλλο», αλλά «άλλος και άλλος και άλλος[14]». Η μόνη διαφορά μεταξύ των τριών θείων Προσώπων είναι αυτή των ακοινώνητων υποστατικών ιδιωμάτων. Ο Πατήρ έχει την *αγεννησία*, ο Οποίος αΐδίως *γεννά* τον Υιό και *εκπορεύει* το Άγιο Πνεύμα. Ο Γρηγόριος Παλαμάς θα διασαφήσει έτι περαιτέρω, ότι η *γέννηση*, όπως και η *εκπόρευση*, **δεν** αποτελούν χαρακτηριστικά της θείας ουσίας, που είναι μία, κοινή, αδιαίρετος και απαράλλακτος για την Αγία Τριάδα[15]. Εξάλλου, το όνομα «Θεός» είναι κοινή προσηγορία και των τριών θείων υποστάσεων (Θεός ο Πατήρ, Θεός ο Υιός, Θεός το Άγιο Πνεύμα) και αναφέρεται στη θεότητα, στη μία, κοινή θεία ουσία. Ο Πατήρ ενυποστάτως κοινωνεί κατά τρόπο προσωπικό τη θεία ουσία στ' άλλα δύο πρόσωπα. Αν τα υποστατικά ιδιώματα ταυτιστούν με τη θεία ουσία, τότε συνακόλουθα τα τρία θεία πρόσωπα είναι μεταξύ τους *ετερούσια* και *ανόμοια*. Μ' αυτό τον τρόπο καταστρατηγείται η απλότητα της θείας ουσίας και οδηγούμαστε, είτε σε τριθεΐα, κάτι ανάλογο με την απορροή της απρόσωπης ουσίας των φιλοσόφων (Εν-

[10] Βλ., στο ίδιο, σ. 141
[11]Βλ., Ματσούκας, ό.π., σ.σ. 93-94
[12] Λόγος Μ΄,43
[13]Βλ., π. Λουδοβίκος, ό.π., σ.σ.52-53
[14] Βλ., Ματσούκας, ό.π., σ.σ.103-104
[15]Βλ., Γιαγκάζογλου, ό.π. σ.140

Νους- Ψυχή), είτε σε μια τριώνυμη ουσία, στην οποία θα υπάρχουν «προσωπεία» της θεότητας κι όχι πρόσωπα[16].

ΙΙ.) Ο Υιός

Ο τρόπος της προαιώνιας ύπαρξής Του, οι σχέσεις Του τόσο με τ' άλλα δύο Πρόσωπα της Αγίας Τριάδος, όσο και με την κτίση, ήταν ερωτήματα που εξαρχής απασχόλησαν τους Πατέρες της Εκκλησίας[17].Αφενός, η πρώιμη κι αδιαμόρφωτη τριαδολογία των Απολογητών, που προσπάθησαν να ερμηνεύσουν το Πρόσωπο του Υιού και Λόγου του Θεού μέσα από τις κοσμολογικές και φιλοσοφικές αντιλήψεις της εποχής τους και, αφετέρου, οι ωριγενικές απόψεις περί *υποταγής* του Υιού και του Πνεύματος στον Πατέρα, αποτέλεσαν το υπόστρωμα του Αρειανισμού[18].Ο Άρειος πρέσβευε ένα αυστηρό μονοθεϊσμό, όπου πρωταρχικά, ο Θεός ήταν Δημιουργός[19]. Πατέρας έγινε, όταν θέλησε δια μέσου του Υιού Του, να δημιουργήσει τον κόσμο. Συνεπακόλουθα και ο Υιός ήταν κτίσμα που γεννήθηκε από τη θέληση του Θεού, το ανώτερο από όλα τα υπόλοιπα, πάντως κτίσμα. Κι εφόσον ο κόσμος είχε χρονική αρχή, υπήρξε χρόνος που ο Υιός δεν υπήρξε: «*ην ποτε ότε ουκ ην*».

Σύμφωνα με την ορθόδοξη θεολογία, ο Υιός γεννάται αχρόνως *κατά φύση* εκ της Πατρικής Υποστάσεως. Μεταξύ της ύπαρξης του Πατέρα και του Υιού δεν υπάρχει κάποια χρονική διάσταση, λογική προτεραιότητα, ή κάποιου είδους *υποταγή* στη σχέση Τους. Η θεότητα κοινωνείται αγαπητικώς εκ της πατρικής υπόστασης αμέριστα και αδιάστατα στον Υιό. Πατήρ και Υιός συνυπάρχουν αϊδίως. Εξάλλου, όπως επισημαίνουν οι Πατέρες της Εκκλησίας, το όνομα «Πατήρ» είναι όνομα σχέσης[20]. Επίσης, δεν υπάρχει ποσοτική διαβάθμιση μέσα στην Αγία Τριάδα, εφόσον η θεϊκή ουσία μετέχεται ολόκληρη από τον Υιό. Η μόνη διάκριση που υφίσταται είναι αυτή των υποστατικών ιδιωμάτων. Ο Πατήρ είναι *αναίτιος* και *αγέννητος*, ο δε, Υιός, *αιτιατός* και *γεννητός*. Στα πλαίσια της ενδοτριαδικής ζωής ο Υιός είναι *συνάναρχος* του Πατρός με την έννοια της ταυτόχρονης συνύπαρξης κι όχι ως δεύτερης *αρχής*, εφόσον είναι *αιτιατός*. Αν συνέβαινε αυτό, τότε θα ακυρώνονταν η μοναρχία του Πατρός ενδοτριαδικώς και θα κατέπιπτε ολόκληρο το οικοδόμημα της τριαδικής ενότητας. Είναι *συνάναρχος* και συναίτιος, επειδή ο Υιός, όπως και το Άγιο Πνεύμα,

[16] Βλ., στο ίδιο, σ.σ. 136-137 μαζί με τις υποσημειώσεις
[17]Βλ., π. Λουδοβίκος, ό.π., σ.σ.31-33
[18]Βλ., στο ίδιο, σ.σ. 41-45
[19]Βλ., Φλωρόφσκυ, ό.π., σ.16
[20] Βλ., π. Λουδοβίκος, ό.π., σ. 54

συμμετέχουν ισότιμα και ομόβουλα με τον Πατέρα στη δημιουργία και κυβέρνηση της κτιστής πραγματικότητας[21].

Η Α΄ Οικ. Σύνοδος δογμάτισε υπέρ του «*ομοουσίου*» του Υιού, τονίζοντας μ' αυτό τον τρόπο, ότι ο Υιός έχει την ίδια και απαράλλακτη άκτιστη ουσία του Πατρός. Με τον όρο «*ομοούσιος*» κατοχυρώνεται αδιαμφισβήτητα η θεότητα του Υιού, η συναϊδιότητα Του με τον Πατέρα και απορρίπτεται κάθε σκέψη που διαστρέφει τη σχέση Πατρός και Υιού, υποβιβάζοντάς την στο επίπεδο Κτίστη και κτίσματος. Επίσης, ο Υιός δεν είναι *ετερούσιος* του Πατρός, αλλά διακριτή Υπόσταση μέσα στην Αγία Τριάδα, όπως και το Άγιο Πνεύμα. Δεν είναι ενέργεια του Πατρός, αλλά τέλειος Θεός, μετέχοντας πλήρως στη θεότητα και τις ιδιότητες της, και άρα ισότιμος φορέας των ενεργειών της. Δεν αποτελεί γέννημα της απρόσωπης θεϊκής ουσίας, όπως υποστηρίζει η δυτική θεολογία, αλλά γεννάται *φυσικώς* εκ της πατρικής Υποστάσεως. Στο ερώτημα των οπαδών της αιρέσεως του Άρειου[22], αν ο Πατέρας «*βουληθείς εγέννησε τον Υιόν, ή μη βουλόμενος;*», οι ορθόδοξοι Πατέρες θα αποκρούσουν την αυτονόμηση της θέλησης από το θέλον υποκείμενο. Ο Γρηγόριος Θεολόγος, λέει συγκεκριμένα: «*και καινήν τινα μητέρα την θέλησιν από του Πατρός αναπλάττονται*»[23]. Η κατά φύση γέννηση του Υιού εκ της πατρικής υποστάσεως, εντός της θείας ουσίας, δεν είναι ακούσιος. Είναι αποτέλεσμα του θέλοντος Πατρός, και η προαγωγή του στο *Είναι* δεν έχει απολύτως καμία ομοιότητα με τη θεϊκή θέληση για τη γέννηση-δημιουργία της κτίσης. Η κτίση, ενδεχομένως, μπορεί και να μην είχε υπάρξει. Ο Θεός, όμως, αϊδίως συνυπάρχει ως Τριάδα Προσώπων[24]. Ακολουθώντας σταθερά τη θεολογική γραμμή, που χάραξε ο Μ. Αθανάσιος, όλοι οι Έλληνες Πατέρες θα υποστηρίξουν την προτεραιότητα στη θεότητα της *«φύσεως»* έναντι της «*βουλήσεως*».

III.) Το Άγιο Πνεύμα

Επιστέγασμα της Τριαδικής Ενότητας είναι η κατά φύση *εκπόρευση* του Αγίου Πνεύματος εκ της Πατρικής Υποστάσεως. Ο Πατέρας προάγει στο *Είναι* ταυτόχρονα και συναΐδια τις υποστάσεις του Υιού και του Αγίου Πνεύματος. Δεν μπορούμε να εισάγουμε καμία εννοιολογική προτεραιότητα της γεννήσεως του Υιού έναντι της

[21]Βλ., Γιαγκάζογλου, ό.π. σ. 147
[22] Βλ., π. Λουδοβίκος, ό.π., σ.σ. 54-55
[23] Λόγος ΚΘ΄,6
[24] Βλ., Γιαγκάζογλου, ό.π. σ.143

εκπορεύσεως του Αγίου Πνεύματος και αντίστροφα[25].Ο *αναίτιος* και *αγέννητος* Πατήρ γεννά τον *αιτιατό* Υιό και εκπορεύει το *αιτιατό* Άγιο Πνεύμα. Οι υποστάσεις Υιού και Πνεύματος-αιτιατές κι οι δύο-διακρίνονται από το διαφορετικό τρόπο ύπαρξής τους. Γέννηση και εκπόρευση είναι δύο θεοπρεπείς πράξεις της Πατρικής Υπόστασης, οι οποίες δε μπορούν να εξηγηθούν με τα μέτρα της ανθρώπινης λογικής. Λέει, χαρακτηριστικά, ο Γρηγόριος Παλαμάς: «*Τις ουν η εκπόρευσις; Ειπέ συ την αγεννησίαν του Πατρός, καγώ την γέννησιν του Υιού φυσιολογήσω, και την εκπόρευσιν του Πνεύματος, και παραπληκτίσομεν άμφω εις Θεού μυστήρια παρακύπτοντες*[26]».

Η εκπόρευση του Αγίου Πνεύματος γίνεται μόνο *εκ του Πατρός* και διαφέρει ριζικά από την *εν χρόνω* πέμψη και αποστολή του. Ως *αιτιατόν* ο Υιός αποκλείεται σε κάθε περίπτωση να είναι είτε άμεσος, είτε έμμεσος *αρχή*. Ενδοτριαδικώς υφίσταται μόνο η αιτιότητα του Πατρός και δεν υπάρχει θέμα συναιτιότητας του Υιού. Η Δυτική Εκκλησία εισήγαγε τη διδασκαλία του *filioque*, δηλ., της εκπόρευσης του Αγίου Πνεύματος *και εκ του Υιού*. Αυτό συνέβη, επειδή η δυτική θεολογία προτάσσει την κοινή θεία ουσία έναντι των τριών προσώπων της θεότητας. Έτσι, η διδασκαλία του *filioque* είναι μια λογική αναγκαιότητα για τη δυτική τριαδολογία[27].Οι Πατέρες της ανατολικής Εκκλησίας, με πρωταγωνιστή το Μ. Βασίλειο, θα τονίσουν τη θεότητα του Αγίου Πνεύματος, ως διακριτής υπόστασης της Αγίας τριάδας και θα διαχωρίσουν την *αΐδια πρόοδο* από την *εν χρόνω* αποστολή Του. Η *αΐδια πρόοδος* έχει ως αιτία της την υπόσταση του Πατρός, ενώ, η *εν χρόνω* αποστολή είναι έργο σύνολης της Αγίας Τριάδος, ως κοινή ενέργεια της θεότητας. Το «*δι' Υιού*» σχετίζεται με την *εν χρόνω* αποστολή του Αγίου Πνεύματος και σε καμία περίπτωση δεν αφορά την ενδοτριαδική ζωή. Αν γίνει αυτό, τότε έχουμε σύγχυση των υποστατικών και φυσικών ιδιωμάτων. Το Άγιο Πνεύμα καθίσταται κατώτερο του Πατρός και του Υιού και μάλιστα εκπίπτει στην κατηγορία των κτισμάτων. Με τις εκφράσεις «*Πνεύμα Χριστού*», «*Πνεύμα Κυρίου*», «*νους Χριστού*» δεν υπονοείται ότι το Άγιο Πνεύμα οφείλει την ύπαρξη του στον Υιό. Οι εκφράσεις αυτές αναφέρονται στις αΐδιες ενδοτριαδικές σχέσεις. Το Άγιο Πνεύμα αναπαύεται στον Υιό και εκλάμπει τη θεότητα του σ' Αυτόν. Αυτό αποδεικνύει την άρρητη αλληλεξάρτηση και αλληλοπεριχώρηση της ομοουσιότητας, της ομοβουλίας και ομοτιμίας των τριών

[25]Βλ., Γιαγκάζογλου, ό.π., σ.152
[26] Λόγος ΛΑ΄, 8
[27] Βλ., π. Λουδοβίκος, ό.π., σ.σ.58-59

θείων Προσώπων[28]. Όπως η γέννηση, έτσι και η εκπόρευση, δε γίνονται ερήμην των δύο άλλων θείων υποστάσεων. Η συμφυΐα, η συνοχή κι η ενότητα στην Αγία Τριάδα είναι έργο της υποστάσεως του Πατέρα. Το Άγιο Πνεύμα δε χωρίζεται από τον Υιό, αλλά αϊδίως συνυπάρχει μαζί του. Επίσης, ο Υιός δεν είναι απών και αμέτοχος-όχι με την έννοια της αιτίας- από τη ζωή και την ύπαρξη του Αγίου Πνεύματος.

Β.) ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΤΡΙΑΔΑ

Για τη χριστιανική πίστη ο Κόσμος, ή ακριβέστερα η Κτίση, ολόκληρη δηλ. η νοητή και αισθητή πραγματικότητα, αποτελεί έργο *εν χρόνω* της θελήσεως του Τριαδικού Θεού. Αυτή η βεβαιότητα, που έγινε και άρθρο στο Σύμβολο της Πίστεως, ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με την αρχαιοελληνική σκέψη, που θεωρούσε τον κόσμο αιώνιο, αναλλοίωτο, χωρίς κάποια «αρχή»[29].Ο Μ. Βασίλειος αναγνωρίζει δύο πραγματικότητες: «*Δύο γαρ λεγομένων πραγμάτων, θεότητός τε και κτίσεως, και δεσποτείας και δουλείας, και αγιαστικής δυνάμεως και αγιαζομένης*»[30].

Η δημιουργία του κόσμου δεν είναι ένα «τυχαίο» γεγονός, αλλά εκλαμβάνεται ως μια κυριαρχική και ελεύθερη πράξη του Θεού, που δεν υπακούει σε καμία λογική αναγκαιότητα. Ολόκληρη η δημιουργία περιήλθε στο «είναι» εκ του *μη όντος* και κρατιέται στο «είναι» από τη χάρη και την ευδοκία του Θεού. Αυτή η σχέση, αυτός ο συνεχής ενεργούμενος διάλογος Θεού και κτίσης φανερώνει ένα προσωπικό, ζωντανό, κοινωνικό και κινητικό Θεό[31]. Δρα, βούλεται, δημιουργεί, αγαπά, ομιλεί και συνομιλεί με το δημιούργημά Του φανερώνοντας μ' αυτόν τον τρόπο, ότι ο Τριαδικός Θεός δεν περιορίζεται και δεν εγκλωβίζεται στον Εαυτό Του, αλλά ανοίγεται, εκφαίνεται, κοινωνείται και μετέχεται χωρίς καμία τροπή, φυρμό, ή διαίρεση από την κτίση, δια των ενεργειών Του[32].Η Άκτιστη θεία ουσία είναι και παραμένει αμέθεκτη, ως ετερούσια και εξ ολοκλήρου άσχετη με την κτιστή πραγματικότητα. Η μετοχή της κτίσης στο θείο «*Είναι*» επιτυγχάνεται μέσω των θείων ενεργειών, των οποίων ισότιμοι φορείς είναι τα τρία Πρόσωπα της Αγίας Τριάδος.

---

[28] Βλ., Γιαγκάζογλου, ό.π., σ.151
[29]Βλ., Φλωρόφσκυ, ό.π., σ.σ.9-12
[30] Κατ' Ευνομίου, 3PG 29,660A
[31] Βλ., Ματσούκας, ό.π., σ. 88
[32]Βλ., Γιαγκάζογλου, ό.π., σ.155

Από τη Δημιουργία έως και τη Δευτέρα ένδοξη Παρουσία του Χριστού στα Έσχατα της Ιστορίας, φανερώνεται, αποκαλύπτεται και ενεργεί ο Τριαδικός Θεός. Τα πάντα γίνονται *εκ* του Πατρός, *δια* του Υιού, *εν* Αγίω Πνεύματι με μια συνισταμένη θέληση και βούληση. Οι θεοφάνειες, οι θεοσημείες, οι ενέργειες του Θεού αποτυπώνονται και περιγράφονται μέσα στα κείμενα της Αγίας Γραφής σε μια σταδιακή, εξελικτική φανέρωση και αποκάλυψη. Δεν ανακαλύπτει ο άνθρωπος το Θεό, αλλά ο Θεός αποκαλύπτεται στον άνθρωπο[33].Κεντρικά γεγονότα της Αποκάλυψης και αυτο-φανέρωσης του Θεού προς τον κόσμο και την ιστορία είναι η Ενανθρώπηση του Θεού στο Πρόσωπο του Ιησού Χριστού και η επιδημία *εν χρόνω* του Αγίου Πνεύματος. Δια του Ιησού Χριστού γνωρίζεται και μετέχεται το Μυστήριο της Αγίας Τριάδος. Ο Υιός θ' αποκαλύψει το Πρόσωπο του Πατέρα και «*παρά του Πατρός διά του Υιού*» (Ιω. 15,26) θα σταλεί το Άγιο Πνεύμα στην Εκκλησία, στους συνηγμένους Αποστόλους στο υπερώο της Ιερουσαλήμ (Πραξ. 2,2-4).

Η παρουσία του Θεού μέσα στον κόσμο και την ιστορία είναι συνεχής. Η «*πανταχού παρουσία του Θεού*» δια των ενεργειών Του, η οποία πόρρω απέχει από ένα πανθεϊσμό[34], αποτελεί έργο της κοινή θέλησης και βούλησης του Τριαδικού Θεού. Τα πάντα γίνονται για την ανέλιξη του κτιστού στην *όντως* ζωή, στο αληθινό *είναι*. Η δημιουργία, η κυβέρνηση και η τελείωση των όντων αποτελεί έργο της κοινής θελήσεως του Τριαδικού Θεού. Κάθε Πρόσωπο, όμως, συντελεί κατά τον ιδιαίτερο δικό του τρόπο στην οικονομική φανέρωση της Αγίας Τριάδος[35]. Η *ευδοκία* του Πατέρα αποτελεί το προκαταρκτικό αίτιο, η *αυτουργία* του Υιού συντελεί στην ενεργοποίηση του θείου θελήματος και η *συνεργία* του Αγίου Πνεύματος οδηγεί στον αγιασμό και την τελείωση των όντων.

Εφόσον ο άνθρωπος κατά τη δημιουργία του αποτελεί εικόνα της Τριαδικής ζωής, καλείται να ζήσει τριαδικά ως πρόσωπο κι ο ίδιος. Αρχή και τέλος (με την έννοια του σκοπού) του ανθρώπου, είναι η συμμετοχή του στην ενδοτριαδική ζωή. Τούτο μπορεί να γίνει κατορθωτό μόνο «*κατά χάρη*» κι όχι «*κατά φύση*», εφόσον ο άνθρωπος προσωπικά συναντήσει το Χριστό. Ο Χριστός με τη διπλή Του φύση, θεϊκή κι ανθρώπινη, κατεξοχήν, φανερώνει καθολικά την Αγία Τριάδα και, παράλληλα, αποτελεί το αρχέτυπο του ανθρώπου. Μέσα από την ένωση του ανθρώπου με το

[33] Βλ., στο ίδιο, σ.73
[34]Βλ., στο ίδιο, σ.52
[35] Βλ., στο ίδιο, σ.σ.62-67

Χριστό εν Αγίω Πνεύματι, καθίσταται γεγονός η ένωση του ανθρώπου με τον Τριαδικό Θεό. Η μόνη και μοναδική οδός, που οδηγεί στην ένωση ανθρώπου και Θεού, είναι η Εκκλησία δια των Μυστηρίων της.

Γ.) Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΑΔΙΚΟΥ ΔΟΓΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Το Τριαδικό δόγμα δεν είναι μία θεωρητική ενασχόληση κι ένας φιλοσοφικός διανοητισμός. Δεν είναι «κενό γράμμα» και «ξηρός τύπος», αλλά έχει καίριες και άμεσες υπαρξιακές-σωτηριολογικές συνέπειες για τη ζωή του ανθρώπου[36].

Η συμμετοχή στη ζωή της Εκκλησίας αποτελεί βιωματικό γεγονός. «*Έρχου και ίδε*» (Ιω.1,47) είναι η πρόσκληση κι η πρόκληση που απευθύνεται σε κάθε άνθρωπο. Η Εκκλησία είναι Σώμα Χριστού και χαρισματική αγιοπνευματική κοινωνία. Ο Χριστός είναι η κεφαλή του Σώματος και το Άγιο Πνεύμα διενεργεί τα χαρίσματα μέσα στο σώμα των πιστών(Α΄ Κορ. 12^{ο} κεφ.), από τα οποία το μείζον είναι η αγάπη, «*η καθ' υπερβολήν οδός*».

Η κτιστή ανθρώπινη φύση, που παλαίει ανάμεσα σε δύο δυνητικές καταστάσεις[37],της φθοράς και της τελείωσης, δεν είναι δυνατόν αφ' εαυτής να επιτύχει την ένωση με το όντως Όν. Η «*κατ' ενέργειαν και χάριν*»[38] προσωπική ένωση του ανθρώπου με τη θεωμένη ανθρώπινη φύση του Χριστού, καθιστά γεγονός την ένωσή του με τον Τριαδικό Θεό, χαρίζοντάς του την αφθαρσία και την τελείωση. Η χάρη και ο αγιασμός που μεταδίδεται παρά του Πατρός, δια του Υιού, εν Αγίω Πνεύματι είναι αλληλένδετα με την Εκκλησία και τα Μυστήριά της[39].

Μέσα απ' τη λατρεία και τα Μυστήρια της Εκκλησίας επιτυγχάνεται η πραγματική κοινωνία, η υπαρξιακή ένωση με τον Τριαδικό Θεό κι η «*κατά χάριν*» μετοχή των άκτιστων ενεργειών Του[40]. Με το Βάπτισμα πολιτογραφείτε ο πιστός στην εν Χριστώ κοινωνία, το Σώμα του Χριστού, την Εκκλησία. Πράξη υιοθεσίας συνιστά το Βάπτισμα. Ο πιστός, εφόσον με τη Βάπτισή του συμμετέχει προσωπικά στο Θάνατο, την Ταφή και την Ανάσταση του Χριστού (Ρωμ.6, 3-4),γίνεται υιός

[36] Βλ., στο ίδιο, σ.115
[37] Βλ., στο ίδιο, σ.49
[38] Γρηγορίου Παλαμά, *Αντιρρ. Γ΄, 13*
[39] Βλ., π. Λουδοβίκος, ό.π. σ.σ. 62-64
[40] Βλ., στο ίδιο, σ.σ. 64-67

«*κατά χάρη*» του Πατρός εν Αγίω Πνεύματι. Το Άγιο Πνεύμα με τη χρίση του άγιου Μύρου σφραγίζει και τελειοί το Μυστήριο ενεργώντας τις Δωρεές της Αγίας Τριάδος. Το Βάπτισμα, σύμφωνα με το Νικόλαο Καβάσιλα, είναι «*γέννηση*», αρχή της μέλλουσας ζωής, μια διηνεκή προσωπική κοινωνία του βαπτισθέντος με τον Τριαδικό Θεό. Η εξέλιξη αυτής της σχέσης εναπόκειται στον άνθρωπο. Δεν αίρεται η ελευθερία του ανθρώπου, δεν καταστρέφεται το αυτεξούσιο. Η σχέση του ανθρώπου με το Θεό κυρίως είναι σχέση ελευθερίας , όπως ακριβώς ο Τριαδικός Θεός, εν πλήρη ελευθερία και χωρίς να υπακούει σε καμία εσωτερική ή εξωτερική αναγκαιότητα, δημιούργησε την Κτίση.

Είναι κοινή η πεποίθηση των Πατέρων της Εκκλησίας, ότι η Θεία Ευχαριστία αποτελεί την ολοκλήρωση, το επιστέγασμα, το επισφράγισμα της Μυστηριακής ζωής της[41].Μάλιστα, ο Μάξιμος Ομολογητής, θα συνδέσει άμεσα τη Θεία Ευχαριστία με την Τριαδολογία, γεγονός που προσδίδει στο Μυστήριο οντολογικές διαστάσεις.

Το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας φανερώνει την Εκκλησία ως το «*Κυριακό Σώμα*» και παράλληλα είναι ο εικονισμός των Εσχάτων[42]. Εκκλησία και Ευχαριστία αποτελούν ταυτόσημες πραγματικότητες, αφού χωρίς Ευχαριστία δεν υπάρχει Εκκλησία. Η Εκκλησία δεν είναι απλά μια προσευχόμενη κοινότητα, όπου παρουσιάζονται αίφνης, ορισμένες χαρισματικές προσωπικότητες. Πολύ περισσότερο δεν είναι ένα ίδρυμα που παρέχει μια ευσεβιστική, ηθική, δικανική διδασκαλία. Η Εκκλησία, πρωτίστως, είναι μία Ευχαριστιακή Σύναξη. Μέσα από το Μυστήριο της Θείας Ευχαριστίας, όπου κατά τον Μάξιμο τον Ομολογητή, μυούμαστε στην «*εν τη Τριάδι νοουμένην ενότητα*», γίνεται απτή πραγματικότητα η υπαρκτική σχέση του ανθρώπου με τον Τριαδικό Θεό.

Μέσα στην Εκκλησία υπάρχει ορισμένη δομή, συγκεκριμένοι θεσμοί και ιεράρχηση λειτουργημάτων. Αυτή η διάκριση κι η διαφορετικότητα ως προς την αποστολή και την ευθύνη, οδηγεί στην ετερότητα των προσωπικών σχέσεων. Όλοι εργάζονται «*προς οικοδομήν*» του Σώματος, αλλά ο καθένας επιτελεί το δικό του έργο. Η Εκκλησία είναι *Σύναξη* με κέντρο το Πρόσωπο του Ιησού Χριστού. Ο Χριστός, αφενός, ενσαρκώνει την παρουσία του Τριαδικού Θεού στον κόσμο και αφετέρου, συνάζει και ενσωματώνει στο Πρόσωπό Του τους ανθρώπους, ως η

[41] Βλ., στο ίδιο, σ.σ. 68-70
[42] Βλ., Ζηζιούλας Ι., *"Ευχαριστία και Βασιλεία του Θεού",* Σύναξη 52(1994), σ.σ. 81-98

Κεφαλή του Σώματος, καταδεικνύοντας έτσι την ενότητα της Εκκλησίας. Ο πλούτος των χαρισμάτων, που αποτελούν Δωρεά του Αγίου Πνεύματος, προσδίδουν ποικιλία, πολυμορφία, η οποία, όμως, δε διασπά αλλά συγκροτεί την ενότητα του Σώματος. Επίσης, η συμμετοχή στην Εκκλησία και η τέλεση των Μυστηρίων προϋποθέτει την παρουσία όλων, Κλήρου και Λαού, σε μια αρραγή ενότητα.

Η Ευχαριστία, ιδιαιτέρως στη Δύση, προσεγγίζεται μονομερώς μέσα από τη θυσιαστική πράξη του Χριστού. Έτσι, παραθεωρείται, ή ακόμα και παραμερίζεται η παρουσία και το έργο του Αγίου Πνεύματος. Η Θεία Ευχαριστία, όμως, δεν είναι μια απλή επανάληψη του Μυστικού Δείπνου. Είναι η ανακεφαλαίωση της Τριαδικής Οικονομίας. Το Άγιο Πνεύμα δεν κατέρχεται μόνο «*επί τα προκείμενα Δώρα ταύτα*» (ευχή Αναφοράς Ι. Χρυσοστόμου),ώστε να τα μεταβάλλει σε Σώμα και Αίμα Χριστού, αλλά κι σ' εμάς, στην Ευχαριστιακή Σύναξη. Η συμμετοχή στο κατεξοχήν Μυστήριο της Αγάπης, στη Θεία Ευχαριστία, δεν είναι απροϋπόθετη. Η Αγάπη προς όλους, ακόμα και προς τους εχθρούς, βασική προϋπόθεση για τη συμμετοχή στη Θεία Ευχαριστία, δεν αποτελεί κατόρθωμα της κτιστής φύσης, αλλά Δωρεά του Αγίου Πνεύματος. Δεν είναι απλά ζήτημα ηθικής τάξης, αλλά οντολογικής ανακαίνισης.

«Εδώ και τώρα» με τη Θεία Ευχαριστία εισερχόμεθα στον «*άληκτον και αγήρω αιώνα*», κατά την έκφραση του Μ. Βασιλείου. Έτσι επιτυγχάνεται η υπέρβαση της φθοράς και της κτιστότητας, που αποτελεί Δώρο του Τριαδικού Θεού στον άνθρωπο. Μέσα απ' τη Θεία Ευχαριστία, αλλά και τα υπόλοιπα Μυστήρια της Εκκλησίας, εξαγιάζεται η ύλη, μεταμορφώνεται η κτιστή πραγματικότητα. Ο μόχθος του ανθρώπου (το έλαιον, ο σίτος, ο οίνος, οι καρποί της γης κλπ) αγιάζονται και προσφέρονται στο Δημιουργό: «*Τα σα εκ των σων, σοι προσφέρομεν κατά πάντα και δια πάντα*».

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σύμφωνα με την ανάλυση και παρουσίαση του θέματος της παρούσας εργασίας, συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε τα εξής:

- ✓ Η πίστη του χριστιανισμού για το Θεό διαφέρει ριζικά από κάθε άλλη θρησκευτική, ή φιλοσοφική αντίληψη.
- ✓ Η διάκριση μεταξύ της καθ' Εαυτόν ύπαρξης του Τριαδικού Θεού, από την προς τον κόσμο φανέρωσή Του, είναι σημαντική για την ερμηνεία και την ορθή διατύπωση του Τριαδικού Δόγματος.
- ✓ Ο Τριαδικός Θεός είναι ταυτόχρονα Μονάδα και Τριάδα. Είναι Μία Ουσία/Φύση και Τρεις Υποστάσεις/Πρόσωπα.
- ✓ Η Ενότητα στην Αγία Τριάδα εκφράζεται μέσα από την Υπόσταση του Πατρός, την κοινή θεία Ουσία και τις κοινές θείες Ενέργειες, ενώ η Ετερότητα μέσα από τις τρεις διακεκριμένες Υποστάσεις.
- ✓ Τα φυσικά ιδιώματα αποτελούν το *κοινόν*, ενώ τα υποστατικά το *ίδιον* εντός της ενδοτριαδικής ζωής. Κάθε σύγχυσή τους, επιφέρει αλλοίωση στον Τριαδικό Θεό.
- ✓ Ο Πατήρ είναι *κατά φύση αχρόνως* η αιτία της υπαρκτικής προέλευσης των Υποστάσεων του Υιού και του Αγίου Πνεύματος.
- ✓ Τα τρία Πρόσωπα είναι ομοούσια, ισότιμα, ομοδύναμα, ομόβουλα και μετέχουν καθολικά στη θεϊκή ουσία και τις ενέργειές της.
- ✓ Η ύπαρξη και ο ρόλος των τριών Προσώπων ενδοτριαδικώς διαφέρει, αλλά και σχετίζεται με την οικονομική τους φανέρωση.
- ✓ Ο απρόσιτος και αμέθεκτος κατά την Ουσία Του Θεός γίνεται εγγύς και μεθεκτός δια το πλήθος των Άκτιστων Ενεργειών Του.
- ✓ Σύνολη η Κτιστή πραγματικότητα αποτελεί έργο *εν χρόνω* της κοινής *θελήσεως* της Αγίας Τριάδος. Τα πάντα έγιναν *εκ* του Πατρός, *δια* του Υιού, *εν* Αγίω Πνεύματι.
- ✓ Προορισμός του ανθρώπου είναι η ένωσή του με τον Τριαδικό Θεό. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο *κατά χάρη* μέσω των μεθεκτών Άκτιστων θείων Ενεργειών.
- ✓ Μέσα από τη Μυστηριακή ζωή της Εκκλησίας επιτυγχάνεται *κατά χάρη* η ένωση του ανθρώπου με τον Τριαδικό Θεό.